

Mg. iur. Egons Rusanovs

ZAB «Rusanovs & Partneri» vadītājs

LU Juridiskās fakultātes doktorants

Bac. iur. Armands Smans

Jurista palīgs ZAB «Rusanovs & Partneri»

LU Juridiskās fakultātes maģistrants

Operatīvās informācijas ietekme uz procesa virzītāja iekšējās pārlicības veidošanos

Ievads

Ar kriminālprocesa mērķi šī raksta kontekstā autori šauri izprot noziedzīga nodarījuma izdarīšanā patiesi vainīgas personas noskaidrošanu, tās vainas pierādīšanu un notiesāšanu, savukārt – nevainīgas personas – attaisnošanu¹. Protams, ka minētais nav iedomājams ārpus Kriminālprocesa likuma (turpmāk - KPL) 1. panta ietvara, kur KPL mērķis definēts kā kriminālprocesuālā kārtība, kas

«nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē».

2014. gada 25. jūnijā stājās spēkā grozījumi KPL, papildinot KPL 500. pantu ar ceturto daļu, kas tagad nosaka:

«ja krimināllietā kā pierādījumu izmanto operatīvās darbības pasākumos iegūtās ziņas, **tikai tiesa** (*autoru izcēlumš*) pēc prokurora, cietušā, apsūdzētā vai viņa aizstāvja motivēta lūguma drīkst iepazīties ar operatīvās darbības materiāliem, kas nav pievienoti krimināllietai un kas attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, lietas materiālos un nolēmumā norādot, ka šie materiāli ir izvērtēti».

Kaut arī sākotnēji varētu šķist, ka minētie grozījumi vērsti uz KPL 15. pantā paredzēto garantiju stiprināšanu, tomēr jāatzīst, ka grozījumu efekts varētu izrādīties gluži pretējs. Proti, – KPL 500. panta ceturtais daļas piemērošana ar vislielāko varbūtību varētu negatīvi ietekmēt krimināllietu izskatīšanas objektivitāti un ievērojami kaitēt kriminālās justīcijas interesēm.

Vispirms jānorāda, ka KPL 500. panta ceturto daļu varētu pietiekami pamatoti dēvēt arī par teorētisku «svešķermeni» kopējā kriminālprocesuālo normu sistēmā. Pretēji KPL 48. panta otrās daļas 3. punktā noteiktajam, minētā tiesību norma nepamatoti tiesai uzliek funkciju, kas ir pilnīgi nepamatoti

---

¹ Ar «notiesāšanu» un «attaisnošanu» šeit domāts ne vien KPL 23.pantā noteikto tiesas spriešanas funkciju realizēšanas rezultāts, bet arī cita veida kriminālprocesa izbeigšana uz nereabilitējoša vai reabilitējoša pamata (sk. KPL 380. pantu).

atvasināta no Latvijas kriminālprocesam svešā objektīvās izmeklēšanas principa. Proti, pašai aktīvi iesaistoties materiālās jeb objektīvas patiesības noskaidrošanā², tiesa līdz ar to faktiski iejaucas apsūdzības uzturēšanā vai aizstāvības realizēšanā. Domājams, ka tiesai, ievērojot no KPL un likuma «Par tiesu varu» izrietošo sacīkstes principa dominanci krimināllietu izskatīšanā tiesā³, tomēr būtu jāpilda pietiekoši pasīvā «neitrālā arbitra»⁴ loma, izskatot apsūdzības uzturētāja celtās apsūdzības pamatotību, uzklusot pušu (jeb, KPL terminoloģijā runājot, kriminālprocesā iesaistīto personu – apsūdzības uzturētāja, no vienas puses, un apsūdzētā un viņa aizstāvja, no otras puses) vērtējumu par tiesas sēdē pārbaudītiem pierādījumiem, un vienlaikus pašai aktīvi neiesaistoties pierādīšanā⁵.

Šajā kontekstā jāpiekrīt KPL 500. panta ceturtais daļas pieņemšanas gaitā izteiktajiem iebildumiem par situācijas nepieļaujamību, kad

«tiesnesis zina vairāk par lietas dalībniekiem»⁶.

Tomēr jāatrunā, ka vienlaikus autori nevar piekrist viedoklim, ka ar operatīvās darbības materiāliem, kas nav pievienoti krimināllietai, tad būtu jāiepazīstina arī apsūdzības uzturētājs, apsūdzētais vai viņa aizstāvis. Domājams, ka tiesas procesa uzmanības centrā ir jābūt likumā noteiktajā kārtībā iegūtiem pierādījumiem, kurus ir iespējams pilnvērtīgi pārbaudīt KPL noteiktajā procesuālajā kārtībā (t. sk. ievērojot tiešuma un mutiskuma prasības), savukārt operatīvās darbības materiāliem drīzāk jākalpo tiem mērķiem, kuru dēļ operatīvā darbība vispār tiek veikta.

Turklāt autoriem šķiet visai naīva cerība, ka operatīvās darbības materiālos (vismaz tajos, ko uzrādītu tiesai), pēkšņi sensacionāli atrastos kādas apsūdzēto attaisnojošas ziņas par faktiem.

Jebkurā gadījumā, autoru ieskatā, nav pieļaujama situācija, kad tiesa izdara secinājumu par apsūdzības uzturētāja celtās apsūdzības pamatotību, vadoties (vai vismaz ietekmējoties) no krimināllietas materiāliem nepievienotām (ārpusprocesuālām) operatīvajām ziņām, kuras nereti ir vienīgi baumas, pieņēmumi, minējumi, bet operatīvās darbības subjekta negodprātības gadījumos – arī falsifikācija. Taču KPL 500. panta ceturtais daļas nosacījumi diemžēl pieļauj iespēju jebkuru šādu «operatīvo

---

² Sal. Rusanovs E. Turpinot par iebildumiem jautājumos, kas skar tiesu kompetenci apsūdzības trūkumu novēršanā. Jurista vārds, 14.07.2015., Nr. 27, 22.-31. lpp.

³ Turpat.

⁴ Decaigny T. Inquisitorial and adversarial expert examinations in the case law of the European Court of Human Rights. *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 5, Issue 2, 2014, p. 152; Фойницкий И. Курсъ уголовного судопроизводства. Томъ I. Санкт-Петербург: Типография т-ва Общественная Польза, 1912, с. 72.

⁵ Sal. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti. 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 64. lpp.

⁶ Saeimas deputāta Andreja Elksniņa iebildumi. Saeimas 2014. gada 20. marta sēdes stenogramma (likumprojekta «Grozījumi Kriminālprocesa likumā» (745/Lp11) izskatīšana otrajā lasījumā).

Pieejams:

<http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/50F7812152B0719FC2257CBD00348B11?OpenDocument> [skatīts 23.10.2015.].

informāciju» instrumentalizēt tādējādi, lai izmantotu to kā līdzekli tiesneša iekšējās pārlicības ietekmēšanai.

Līdzīgi iebildumus izraisa arī Operatīvās darbības likuma 24. panta ceturrtā daļa, kurā noteikts:

«veicot operatīvo darbību krimināllietā, ar visu operatīvās darbības procesā iegūto informāciju šajā lietā jāiepazīstina procesa virzītājs».

Kā norādīts Operatīvās darbības likuma vienīgajā komentējošās literatūras avotā,

«[24.] panta ceturrtā daļa [pat] kategoriski [prasot] iepazīstināt procesa virzītāju krimināllietā ar visu tajā iegūto operatīvo informāciju. Šīs prasības mērķis [esot] nepieļaut viņa ietekmēšanu izmeklēšanas virzībā, iepazīstinot tikai ar vienpusīgo informāciju, kura apstiprina operatīvās darbības subjekta amatpersonas izvīzīto vai atbalstīto versiju un noklusējot faktus un apstākļus, kas norāda uz tās nepamatotību»⁷.

Citētā avota autors – prof. Anrijs Kavalieris – gan tomēr spiests pamatoti atzīt, ka no cilvēktiesību viedokļa, iespējams, esot apšaubāmi ar šādu informāciju iepazīstināt arī tiesnesi kā procesa virzītāju:

«Ne tik viennozīmīgi šī prasība īstenojama iztiesāšanas stadijā. Šajā stadijā procesa virzītājs ir tiesa, tātad, turpinot operatīvo darbību iztiesāšanas laikā, [tiesa] būtu jāiepazīstina ar iegūto operatīvo informāciju. Tomēr ievērojot demokrātisko valstu **kriminālprocesa sacīkstes principu** (autoru izcēlums) (sk. 19. panta komentāra 2. punktu), šāda tiesas iepazīstināšana ar informāciju, kura nav zināma nevienai pusei, varētu izraisīt šaubas par tiesas objektivitāti. Acīmredzot šajā gadījumā ar informāciju **lietderīgāk ir iepazīstināt valsts apsūdzības uzturētāju** (autoru izcēlums), nevis tiesu, vēl jo vairāk tādēļ, ka operatīvā darbība šajā procesa stadijā parasti turpinās pēc viņa iniciatīvas»⁸.

Prof. A. Kavaliera priekšlikums gan pats par sevi ir visai strīdīgs – nav saprotams, uz kāda pamata minētais autors netieši piedāvā iepazīstināt prokuroru ar operatīvo informāciju iztiesāšanas stadijā, ja šāda opcija nemaz tieši nav atļauta likumā. Savukārt, ja norādītais būtu uzskatāms par mēģinājumu leģitimizēt jau reāli notiekošo praksē, tad jāsecina, ka draudi kriminālprocesa mērķa sasniegšanai ir vēl lielāki nekā to līdz šim raksta autori bija iedomājušies.

Katrā ziņā šī raksta autori ir pārliecināti, ka KPL un Operatīvās darbības likumā paredzētā iespēja, ka tiesnesim jebkādu iemeslu dēļ būtu jāiepazīstas operatīvās darbības materiāliem, kas nav pievienoti krimināllietai, tomēr nebūtu pieļaujama.

Savukārt, kas attiecas uz pirmstiesas procesa virzītāju, t.i., izmeklētāju un prokuroru iepazīstināšanu ar operatīvās darbības procesā iegūto informāciju, jautājums patiešām nav viennozīmīgs un varētu būt diskutējams.

Taču pat tad, ja paliktu spēkā pašreizējais regulējums, joprojām atklāts būtu jautājums – kā novērst

⁷ Kavalieris A. Operatīvās darbības likuma komentāri. Rīga: «Izdevniecība RaKa», 2002, 66. lpp.

⁸ Turpat.

tīšu vai nejaušu (taču vienlīdz abos gadījumos nepieļaujamu) procesa virzītāja (A. Kavaliņa ieskatā – arī valsts apsūdzības uzturētāja) intelektuālo procesu ietekmēšanu.

Tātad ne tikai tīša manipulēšana ar operatīvā ceļā iegūtu informāciju var apdraudēt kriminālprocesa mērķa sasniegšanu, bet arī – vienkārši kļūdaina un pašsugestējoša ticamības piešķiršana tādām īstenībai neatbilstošām ziņām, kuras iegūtas dažādu operatīvo darbību rezultātā (piemēram, pēc tīši nepatiesa aģentūras ziņojuma). Šādu parādību, kad dažādu iemeslu dēļ (piemēram, karjeristiski motīvi nolūkā «atklāt» kādu skaļu lietu) tiek mākslīgi piešķirta ticamība kādai «ļoti ticamai» un tādēļ parocīgai operatīvajai informācijai, var arī dēvēt par vēlamā uzdošanu par esošo.

Kontekstā ar to, ka kaut kur kuluāros, iespējams, pamazām top jaunais normatīvais regulējums operatīvās darbības jomā, šī raksta autoru mērķis ir mēģināt šo problēmu uzrādīt un vienlaicīgi rosināt diskusiju. Jebkurā gadījumā minētā problēma nebūt nav nekas jauns. Kā tālāk lasītājs varēs pats pārliecināties, vēl vairāk kā trīsdesmit gadus iepriekš viens no šī raksta autoriem pats piedzīvoja situāciju, kad ar viņu kā izmeklētāju tika veiktas manipulatīvas darbības ar skaidru nolūku vismaz statistiski atklāt noziegumu.

Protams, ka daudz kas ir mainījies – gan šādas rīcības motīvi, gan arī paši manipulatīvie paņēmieni. Taču nemainīga ir palikusi objektīva konstante – robeža, kas atšķir operatīvās ziņas (kuras, kā jau norādīts iepriekš, nereti ir vienīgi baumas, pieņēmumi, minējumi utt.) no objektīvām un likumīgi iegūtām ziņām par faktiem jeb pierādījumiem. Šī robežas pārkāpšana tad arī nereti var būt bīstama kriminālprocesa interesēm. Pat vairāk kā trīsdesmit gadus iepriekš, kad šī robeža šķita nepārkāpjama, jo formāli bija aizliegts iepazīstināt izmeklētāju ar operatīvo informāciju, tomēr eksistēja pavisam vienkārši mehānismi kā negodprātīgi darbinieki, iespējams, «no pirksta izzīst» operatīvo informāciju varēja instrumentalizēt sev vēlamā virzienā.

Bet ja tā, šī raksta autori drīzāk sliecas domāt, ka likumā nav nepieciešams vēl papildus uzlikt pat par pienākumu ar operatīvo informāciju iepazīstināt procesa virzītājus, kur nu vēl tiesu kā procesa virzītāju. Atkārtoti jāuzsver, ka, autoru ieskatā, procesa virzītājiem būtu jārīkojas vienīgi un tikai ar pierādījumiem KPL 127. panta izpratnē (tātad arī ar tiem pierādījumiem, kuri iegūti tā paša panta trešās daļas kārtībā un ir likumīgi pievienoti krimināllietas materiāliem).

Taču, lai izšķirtos par vienu vai otru pieeju, domājams, vispirms būtu jābūt sakārtotam pašam operatīvās darbības tiesiskajam regulējumam.

Operatīvās darbības tiesiskā regulējuma reformēšana kā objektīvi nobriedusi nepieciešamība

Operatīvās darbības tiesiskās reglamentācijas nepilnības nu jau vairākus gadus raisa diskusijas Latvijas juristu vidū. Kopš 1994. gada spēkā esošais Operatīvās darbības likums ne vienu reizi vien ir izpelnījies skarbu, bet tanī pašā laikā pamatotu tiesību teorētiku un praktiķu kritiku. Tā, piemēram, bijusi Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese, pašreiz – Satversmes tiesas tiesnese prof Ineta Ziemele –

vairākkārt norādījusi uz Operatīvās darbības likuma neatbilstību starptautisko tiesību normām⁹. Savukārt Latvijas Republikas Ģenerālprokurors Ēriks Kalnmeiers, uzsverot Operatīvās darbības likuma grozījumu nepieciešamību, atzīmējis, ka

«ar šo likumu valstij būs vēl ne viena vien problēma»¹⁰.

Arī zvērināts advokāts Aloizs Vaznis šai tematikai veltītās vairākās publikācijās, analizējot Operatīvās darbības likuma praktiskās izpausmes, norādījis gan uz neiespējamību pārliecināties par operatīvās darbības rezultātā iegūto ziņu par faktiem, kuri tiek izmantoti pierādīšanā, iegūšanas likumību¹¹, gan uz vairākiem praktiskas dabas problēmjaudājumiem, kas saistīti ar operatīvo sarunu noklausīšanos¹², gan uz nepieciešamību, operatīvās darbības rezultātā saņemot ziņas, kas norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, uzsākt kriminālprocesu un veikt speciālās izmeklēšanas darbības, nevis turpināt operatīvo darbību¹³, gan uz citām problēmām.

Ne mazāk problemātisks un strīdīgs ir arī iegūto ziņu par faktiem izmantošanas pierādīšanā aspekts. Prof. Ārija Meikališa un prof. Kristīne Strada-Rozenberga pamatoti aicinājušas likumdevēju pārdomāt,

«vai tiešām pamatota ir situācija, kad, neraugoties uz speciālo izmeklēšanas darbību esamību kriminālprocesā, joprojām tiek pieļauta un dažkārt par stimulēta visai plaša operatīvās darbības pasākumu rezultātu izmantošana pierādīšanā un vai tomēr nebūtu pienācis laiks atteikties no pārāk vispārīgā un plašā operatīvās darbības pasākumu rezultātu izmantošanas pierādīšanā pieļāvuma»¹⁴.

Jautājumu par operatīvās darbības rezultātā iegūto ziņu par faktiem izmantošanu pierādīšanā iepriekš apskatījis arī viens no šī raksta autoriem¹⁵. Tāpat par minētiem jautājumiem rakstījis arī zvērināts advokāts Lauris Matisāns¹⁶.

Tomēr, neraugoties uz argumentētiem viedokļiem un priekšlikumiem, Operatīvās darbības likumā nekādi grozījumi pēc būtības vēl līdz šai dienai nav veikti. Taču nesakārtota operatīvās darbības joma patiešām jau rada valstij problēmas ne tikai nacionālajā, bet arī starptautiskajā līmenī, piemēram,

---

⁹ Sk., piemēram, Luksa M. Cik daudz un kas maināms Operatīvās darbības likumā. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse/242744-cik-daudz-un-kas-mainams-operativas-darbibas-likuma/> [skatīts 23.10.2015.]

¹⁰ Nedēļas jurists - Ēriks Kalnmeiers. Jurista Vārds, 14.09.2010, Nr. 43, 2. lpp.

¹¹ Vaznis A. Slepnie lēmumi un civiltiesības. Jurista Vārds, 26.08.2008, Nr. 32, 14.-17. lpp.

¹² Vaznis A. *Jusque datum scelerei*. Jurista Vārds, 30.09.2008, Nr. 37, 9.-12. lpp.

¹³ Vaznis A. Satversme garantē, bet kā ir praksē. Jurista Vārds, 30.03.2010, Nr. 13, 26.-28. lpp.

¹⁴ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Pārmaiņu laiks kriminālprocesā turpinās. Jurista Vārds, 18.08.2009, Nr. 33, 23. lpp.

¹⁵ Smans A. Operatīvās darbības rezultātā iegūto ziņu par faktiem izmantošana pierādīšanā. Jurista Vārds, 11.08.2015., Nr. 31, 16.-23. lpp.

¹⁶ Matisāns L. Operatīvā darbība un pierādījumi kriminālprocesā. Jurista Vārds, 12.04.2011, Nr. 15, 16.-22. lpp.

Eiropas Cilvēktiesību tiesā¹⁷.

Tiesisko nenoteiktību un nesakārtotību praksē rada arī izteikts judikatūras atziņu un padziļinātu pētījumu trūkums. Kā rezultāts tam – vienotas un strukturētas operatīvajās un speciālajās izmeklēšanas darbībās iesaistīto personu klasifikācijas un apzīmējošās terminoloģijas neesamība. Salīdzinājumam, Vācijā vairākos normatīvajos aktos (*StrafprozeEordnung* (latv. – Kriminālprocesa likums), *Richtlinien für das Strafverfahren und das Bußgeldverfahren* (latv. – Kriminālprocesuālās un sodu noteikšanas vadlīnijas)) ir definētas gan slepenajās darbībās iesaistītās personās, gan arī ir reglamentēta to darbība. Tā, piemēram, slepenajās darbībās iesaistītās personas, kas pieder pie tiesībsargājošām iestādēm, tiek dēvētas par *Verdeckter Ermittler*¹⁸ (angl. – *undercover agents*, latv. – segtie izziņveži¹⁹), savukārt slepenajās darbībās iesaistītās personas, kas nepieder pie tiesībsargājošām iestādēm, tiek dēvētas par *V-Personen*²⁰ (latv. – uzticības personas). Pieminētās personas tiek tālāk iedalītas arī vairākās grupās, atkarībā no darbības veida - piemēram, *Informanten* (latv. – informatori, iefiltrēšanas aģenti²¹), *Lockspitzel* jeb *agents provocateurs* u.c.²²

Objektivitātes labad gan jānorāda, ka arī Latvijas tiesību doktrīnā ir atrodama kriminālmeklēšanas dalībpersonu klasifikācija²³, tomēr jāatzīst, ka tā ir pārāk vispārīga, nav izvēsta un nostiprināta normatīvajā līmenī, un tārad nav arī iedzīvināta tiesu praksē. Proti, pat minētajā avotā lietotā terminoloģija - «aģenti», «aģentūra», «konfidenti» tiesu nolēmumos joprojām ir tabuizācijas iespaidā.

Jāatzīst, ka viss minētais pašsaprotami veicina nesakārtotību un var radīt labvēlīgu vidi nelikumībām.

Turpinot iesākto tēmu par kriminālprocesa virzītāja iekšējās pārliecības ietekmēšanu kā apdraudējumu kriminālprocesa mērķa sasniegšanai, tiek piedāvāts reāls prakses piemērs, ko pieredzēja viens no šī raksta autoriem vairāk kā pirms 30 gadiem.

Operatīvā informācija kā manipulācijas instruments

80. gadu sākumā, būdams vēl pavisam jauns un nepieredzējis Rīgas pilsētas kāda rajona prokuratūras izmeklētājs un vienlaicīgi – Juridiskās fakultātes pēdējo kursu students, šī raksta autors savā lietvedībā saņēma krimināllietu, kas bija ierosināta pēc Latvijas PSR Kriminālkodeksa 121. panta

---

¹⁷ Sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013. gada 8. janvāra spriedums lietā «Baltiņš pret Latviju». Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115853> [skatīts 23.10.2015.]

¹⁸ *StrafprozeEordnung*, § 110a. Pieejams: <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/110a.html> [skatīts 23.10.2015.]

¹⁹ Sal. Kavalieris A. Speciālās izmeklēšanas darbības. Rīga «Izdevniecība RaKa», 2003, 68. lpp.

²⁰ *No väcu val. Vertrauensmann vai Vertrauensleute - uzticības persona, pilnvarotais, aģents*. Vjaterē L (sast.). Väcu- latviešu värdnīca. Rīga: Avots, 2002, 1000. lpp.; *Richtlinien für das Strafverfahren und das Bußgeldverfahren, Anlage D, 22*. Pieejams: http://homearcor.de/bastian-voelker/RiStBV-Anlage_D.pdf [skatīts 23.10.2015.]

²¹ Sal. Kavalieris A. Speciālās izmeklēšanas darbības. Rīga «Izdevniecība RaKa», 2003, 76. lpp.

²² KrauE K. *V-Leute im StrafprozeE und die Europäische Menschenrechtskonvention*. Freiburg im Breisgau: Edition Iuscrim, 1999, S.13-14.

²³ Kavalieris A., Makans L. Ievads kriminālmeklēšanā. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2008, 24.-26. lpp.

trešās daļas (izvarošana, ko izdarījusi personu grupa).

Toreizējās procesuālās īpatnības bija tādas, ka 72 stundu laikā pēc aizdomās turēto personu aizturēšanas bija jāiegūst un procesuāli jānostiprina visi nepieciešamie pierādījumi, lai attiecīgajām personām varētu celt apsūdzību. Un tikai tad - jau pēc apsūdzētā nopratināšanas - ar krimināllietas materiāliem varēja ierasties pie rajona prokurora, lai nepieciešamības gadījumā pēdējais sankcionētu apcietinājumu. Tas nozīmē, ka, lai pēc aizdomās turēto personu aizturēšanas iekļautos šajā trīs diennakšu periodā, izmeklētājam, īstenojot visnotaļ augstos standartus un prasības, kādus tajā laikā izvirzīja rajonu prokurori, bija visai intensīvi jāveic visdažādākās izmeklēšanas darbības.

Ņemot vērā, ka vienlaicīgi lietvedībā bija daudzas lietas, salīdzinoši sarežģītu lietu gadījumos darbs notika arī naktīs attiecīgajās milicijas nodaļās, kur lielākoties aizturētie sākotnēji arī atradās.

Konkrētajā gadījumā kādā kāpņu telpā netālu no Rīgas Centrālās stacijas it kā tika ievilināta ne pārāk jauna, ievērojami iereibusi sieviete, kur, pēc viņas vārdiem, - tikusi izvarota. Ieradusies milicijā neko sakarīgu par uzbrucēju pazīmēm viņa gan pastāstīt nevarēja. Tomēr uz karstām pēdām notikuma vietā ieradās milicijas patruļdienesta darbinieki un patiešām - netālu, t.i., pāris kvartālu no notikuma vietas - aizturēja trīs aizdomīgus vīriešus - S., J. un Z., kā arī vienu sievieti - G., kura tobrīd bija kopā ar šiem vīriešiem.

Brīdī, kad milicijas nodaļā ieradās prokuratūras izmeklētājs (tātad viens no šī raksta autoriem), viens no aizturētajiem - iepriekš nesodītais Z. jau bija uzrakstījis paskaidrojumu, ka viņam pēc abpusējas vienošanās un piekrišanas esot bijušas dzimumattiecības ar kādu sievieti kāpņu telpā. Abi pārējie vīrieši - agrāk sodītie S. un J. gan noliedza jebkādu saistību ar notikušo. Ar aizturēto sievieti - G. (ar diezgan acīm redzamām psihosomatiskām novirzēm), pēc operatīvo darbinieku teiktā, «notika operatīvais darbs». Savukārt «cietusī» sieviete, ņemot vērā iepriekš patērētā alkohola daudzumu, notikušo atcerējās ļoti miglaini un vispārīgi. Konkrētas katra uzbrucēju darbības viņa aprakstīt nespēja, gluži kā mazticama šķīta iespēja, vai viņa spēs tos vispār atpazīt. Tas tika izskaidrots ar tumsu un viņas atrašanos šoka stāvoklī. Turklāt kļuva skaidrs, ka sievietei būs arī svarīgi pietiekoši ticami izskaidrot vēlo pārnākšanu mājās savam vīram (krietni vēlāk izrādījās, ka īsi pirms notikuma viņai varēja būtu dzimumsakari vēl ar kādu citu vīrieti, par ko liecināja diezgan pretrunīgā tiesu bioloģiskā ekspertīze). Tādējādi jau šajā agrīnajā procesa stadijā no pierādījumu viedokļa lieta izskatījās diezgan bezcerīga.

Tomēr divi operatīvie darbinieki (kriminālmeklēšanas inspektori), kuriem bija jāgādā par šī nozieguma atklāšanu (jo krimināllieta jau bija ierosināta, bet neatklāta izvarošanas personu grupā lieta rajona teritorijā nenoliedzami būtu apspriešanas temats ar mīnusa zīmi dažāda līmeņa priekšnieku kabinetos) manāmi vēlējās uzdot vēlamo par esošo, proti, ka aizturēto personu vaina ir, ja vēl ne gluži pierādīta, tad vismaz pavisam elementāri pierādāma turpmāk. Rezultātā, kad šī raksta autors darīja zināmu, ka, viņaprāt, aizturētās personas ir jāatbrīvo, jo nav nekādu objektīvu pierādījumu pēdējo vainai, abi miliči bezmaz zvērēja pie mātes veselības un apgalvoja, ka esot iegūta nopietna operatīvā informācija, kas simtprocentīgi apstiprinot S., J. un Z. piedalīšanos izvarošanā.

Tālāk notikušais ir vērtējams kā acīmredzami toreiz (varbūt arī tagad?) izplatīts un aprobēts instrumentu klāsts, kā ietekmēt procesa virzītāja (toreizējā prokuratūras izmeklētāja) iekšējo pārlicību.

Vispirms vēlajā nakts stundā izmeklētājam tika atrasts pats labākais kabinets, tad piedāvāta karsta tēja un tiem laikiem nesliktas vēlas vakariņas, jāatzīst (ko tur vairs slēpt), arī degvīns. Taču, protams, nekas cits tā nesildīja dvēseli, kā tieši uzslavas un komplimenti par tēmu, «kurš pašreiz rajonā ir talantīgākais un perspektīvākais izmeklētājs». Bet ja tā – tad tikai «tādam nopietnam un profesionālam cilvēkam var parādīt to, ko viņi īstenībā nedrīkst nekādā gadījumā nevienam rādīt, jo līdz ar to paši ļoti riskē, proti, aģenta ziņojumu. Taču lietas interesēs un ja vēl izmeklētājs apsola nevienam to neteikt, viņi to izdarīšot». Rezultātā izmeklētājam parādīja lapu, uz kuras kāds bija uzkriceļojis, ka no aizturētās ar psihosomatiskiem traucējumiem sievietes G. esot kļuvis zināms, ka viņa redzējusi kā S., J. un Z. izvarojuši cietušo. Notikuma detaļas sīkāk gan netika izklāstītas. Paraksta vietā acīmredzot bija norādīts aģenta pseidonīms – kādas sievietes vārds. Tomēr šāds «smērējums», pat neraugoties uz ļoti nopietno iepriekšējo izmeklētāja sagatavošanas darbu, vēlamo efektu nedeva, un pēdējā viedoklis palika nesatricināms – aizturētie būs jāatbrīvo.

Tomēr abi operatīvie darbinieki neatkāpās – viņi piedāvāja vēlreiz, izmantojot savu aģentu, turpināt operatīvo darbu ar aizturēto sievieti G. un iegūt vēl sīkākas un detalizētākas ziņas par izmeklētāju interesējošiem faktiem. Vēl vairāk – viņi apsoliya, ka izmeklētājam būšot iespēja pašam ar šo aģentu aprunāties. Taču tā esot jau tāda uzticības pakāpe, kura jāprot novērtēt. Cita starpā, pēc kāda laika pilnīgi nejauši atrodoties milicijas dežūrtelpā, šī raksta autors ievēroja, ka kamerā, kurā atradās aizturētā sieviete G., tika ievietota arī diezgan impozanta izskata dāma. Apmēram pēc stundas pieminētā prokuratūras izmeklētāja lietotajā kabinetā ievēda šo pašu impozanto dāmu, profesionālajā slengā stādīja priekšā kā iepriekš pieminēto «cilvēciņu» un piedāvāja viņai pastāstīt par nule kā uzzināto. Nesteidzīgi aizsmēķējusi cigareti un acīmredzami apzinoties sava turpmākā pienesuma nozīmīgumu, viņa sāka apmēram tā izklāstīt «uzzināto» – izvarot ierosināja tas, piegāja klāt tas un tas, tas stāvēja tur, tas darīja to un tā tālāk. Tikpat mierīgi un pārlicinoši viņa atbildēja vēl uz dažiem izmeklētāja jautājumiem un tikpat nesteidzīgi uz visiem laikiem nozuda no kabineta un izmeklētāja redzesloka.

Nenoliedzami – redzētais un piedzīvotais atstāja efektu. It īpaši sildīja apziņa - tika taču uzticēts valsts noslēpums! Jautājums tagad bija viens – vai G. to visu arī apliecinās nopratināšanas protokolā. Taču arī šo problēmu uzņēmās atrisināt abi kaismīgie un enerģiskie noziedzības apkarotāji. Un patiešām, jau tuvāk rīta pusei persona ar īpašām vajadzībām G. kaut arī negribīgi un nepārlicinoši, tomēr vairāk vai mazāk to pašu izklāstīja nopratināšanas gaitā. Jāatzīst gan, ka nopratināšanas laikā kabinetā atradās arī pieminētie miliči. Turklāt izmeklēšanas darbības laikā lieciniece izvirzīja dažādas neadekvātas prasības un uzvedās visai kaprīzi. Tādējādi formāli patiešām it kā tika iegūti svarīgi pierādījumi (ziņas par faktiem), taču intuitīvā līmenī palika nepatīkama un nospiedoša sajūta. Taču to gluži vienkārši tikpat labi varēja norakstīt uz mielēm, kas paliek pēc komunikācijas ar nepatīkamu cilvēku. Un galu galā – kā varēja neticēt milicijas darbinieku profesionalitātei, labajai gribai un

godīgumam?! Šeit gan jāsaka, ka šī raksta autora tikko pieminētā ticība pēdējos 30 gados piedzīvojusi visnotaļ būtisku transformāciju.

Lai kā tur arī nebūtu, S., J. un Z. tika uzrādītas apsūdzības un viņus rajona prokurors arī apcietināja. Vēlāk S. tika notiesāts ar brīvības atņemšanu uz 9 gadiem, bet J. un Z. – abi uz 6 gadiem. Lūk, tāds gadījums. Taču ir vēl viena piebilde – arī abi «operatīvie darbinieki - entuziasti» pēc dažiem gadiem tika notiesāti ar brīvības atņemšanu par dienesta pilnvaru pārsniegšanu un ļaunprātīgu dienesta stāvokļa izmantošanu saistībā ar neatļautu metožu pielietošanu liecību iegūšanas procesā citās krimināllietās un devās izciest sodu kaut kur plašajās Krievijas ārēs. Arī šis apstāklis raksta autoram ne vienreiz vien ir licis pārdomāt šos senos notikumus un sev pavaicāt - vai pieminētās manipulācijas ar operatīvo informāciju ietekmēja toreizējā izmeklētāja iekšējo pārliecību tiktāl, ka pārējo, proti, tālāko lietas noformējumu visu trīs apsūdzēto nosūtīšanai uz tiesas solu, viņš veica jau bez dziļākas iekšējas kritiskas refleksijas, t.i., būdams pārliecināts par visu trīs vīriešu vainu. Atbilde – viennozīmīgi jā. Var, protams, teikt – bija taču it kā arī citi pierādījumi (konfrontēšanas, ekspertīzes utt.); tas taču nebija galīgais lēmums; un tiesa taču varēja šos cilvēkus attaisnot u.tml. Jā, tā tas ir. Taču svarīgs te ir kas cits. Proti, tieši šodien šī raksta autoram, raugoties ar šī brīža skatienu, nav pārliecība, vai šie cilvēki bija izdarījuši šo noziegumu vai nē. Tātad – varbūt jā, varbūt nē. Un tas jau ir attiecību jautājums ar savu sirdsapziņu...

Savukārt šī raksta kontekstā svarīgi ir aizdomāties, ka pašreizējā normatīvā regulējuma ietvaros vispār nav nekādu šķēršļu, lai procesa virzītājam (ņemot vērā KPL 500. panta ceturto daļu, arī tiesai) darītu zināmu jebkuru un jebkādas kvalitātes nepārbaudāmu operatīvo informāciju. Tādējādi vismaz nav izslēdzams, ka tamlīdzīgas manipulācijas ar procesa virzītāju iekšējo pārliecību ir iespējamās. Un šeit, autoru ieskatā, paļaušanās uz operatīvās darbības subjektu godprātības un «augstās morāles» jābūtību varētu būt visnotaļ vājš un nenopietns arguments.

Procesa virzītāja iekšējās pārliecības ietekmēšana - realitāte vai mīts

Šķiet pašsaprotami, ka kriminālprocesa mērķa sasniegšana ir iespējama vien tad, ja kriminālprocesā tiek nodrošināta pilnīga, vispusīga un objektīva izmeklēšana, nepieļaujot nepamatotu subjektīvismu un tendenciozitāti.

No KPL 27. panta pirmās daļas izriet, ka kriminālprocesa vadīšana un kriminālprocesa norises organizēšana ir uzticēta procesa virzītājam, kas izmeklēšanas stadijā ir izmeklētājs (vai izmeklēšanas grupas vadītājs - ja pirmstiesas kriminālprocesa veikšanai ir izveidota izmeklēšanas grupa). Un tas ir tieši izmeklētāja kā procesa virzītāja (respektīvi, arī atbildīgā par kriminālprocesa vadīšanu un tā norises organizēšanu) uzdevums gādāt par to, lai pieminētie izmeklēšanas standarti kriminālprocesa mērķa sasniegšanai tiktu īstenoti.

Neapstrīdami, ka paralēli kriminālprocesam notiek arī operatīvās darbības process, kas, atbilstoši Operatīvās darbības likuma 18. panta otrajai daļai, var sākties pirms kriminālprocesa uzsākšanas, var norisēt noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas laikā un var turpināties arī pēc kriminālprocesa

pabeigšanas. Attiecinot tikko minēto uz izmeklēšanas stadiju, tas nozīmē, ka bez izmeklētājiem pie noziedzīga nodarījuma atklāšanas vienlaicīgi strādā arī operatīvie darbinieki, veicot Operatīvās darbības likumā paredzētos operatīvos pasākumus.

Tomēr, vēlreiz atgādinot raksta ievadā norādīto uzstādījumu, ka

«[Operatīvās darbības likuma 24.] panta ceturrtā daļa kategoriski prasa iepazīstināt procesa virzītāju krimināllietā ar visu tajā iegūto operatīvo informāciju [un šis] prasības mērķis ir nepieļaut viņa ietekmēšanu izmeklēšanas virzībā, iepazīstinot tikai ar vienpusīgo informāciju, kura apstiprina operatīvās darbības subjekta amatpersonas izvirzīto vai atbalstīto versiju un noklusējot faktus un apstākļus, kas norāda uz tās nepamatotību»²⁴,

vienlaicīgi jājautā: vai izmeklētājam tiek darīti zināmi arī iegūtās informācijas avoti (piemēram, ar segvārdu nodēvētā aģenta identitāte); vai izmeklētājs tiek informēts arī par visiem informācijas iegūšanas apstākļiem (piemēram, par operatīvo darbinieku doto apsolījumu informācijas avotam par to, ka pēdējais sniegs nepieciešamo informāciju); vai izmeklētājam ir iespēja operatīvās darbības procesā iegūto informāciju objektīvi pārbaudīt?

Atbilde uz visiem jautājumiem visdrīzāk ir – nē. Izmeklētājs nezina un nevar zināt nedz informācijas avota identitāti (tātad, nezina un nevar zināt arī informācijas avota informācijas sniegšanas cēloņus un motīvus), nedz informācijas avota informētības patieso pakāpi un sniegtās informācijas ticamību, nedz informācijas avota attiecības ar informācijas ieguvēju, nedz citas visai svarīgas nianšes.

Diemžēl viss iepriekš minētais nav attiecināms tikai uz pirmstiesas kriminālprocesu un izmeklētājiem. Kā jau norādīts iepriekš, KPL 500. panta ceturrtā daļa tagad paredz iespēju arī tiesai iepazīties ar informāciju, kuras saturs nepārbaudāmā veidā norāda uz kādas personas vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un kuru tiesai tad vienatnē būtu jāizvērtē un jāizdara secinājumi. Augstākā tiesa krimināllietā Nr. 11810025304 ir atzinusi šādu situāciju par pieļaujamu –

«kasācijas instances tiesa atzīst, ka apsūdzētā /G.B./ tiesību ierobežojums iepazīties ar operatīvās izstrādes lietu bija īpaši nepieciešams, lai aizsargātu gan trešo personu pamattiesības, gan sabiedrības intereses. Pirms noteikt ierobežojumu aizstāvībai iepazīties ar informāciju, ar šo informāciju iepazīšanās un to izvērtēja tiesa. Kasācijas instances tiesas ieskatā, šādā veidā, cik vien tas iespējams, tika nodrošinātas apsūdzētā /G.B./ tiesības uz taisnīgu tiesu, ievērojot saprātīgu līdzsvaru starp sabiedrības un apsūdzētā interesēm. Turklāt, kā jau tas norādīts iepriekš, atbilstoši Kriminālprocesa likuma 500. panta ceturrtajā daļā noteiktajam, ar operatīvās darbības materiāliem un operatīvās darbības pasākumos iegūtajām ziņām drīkst iepazīties tikai tiesa»²⁵.

²⁴ Kavalieris A. Operatīvās darbības likuma komentāri. Rīga: «Izdevniecība RaKa», 2002, 66. lpp.

²⁵ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015. gada 20. februāra lēmums krimināllietā Nr. 11810025304 (SKK- 0027-15). Pieejams: <https://tiesas.lv/nolemumi/pdf/205050.pdf> [skatīts 23.10.2015.]

Protams, šī raksta autoriem nav zināmi konkrētās krimināllietas materiāli, un līdz ar to viņi nevar spriest par minētās atziņas pamatotību konkrētajā lietā. Vienlaikus autori kategoriski iebilst pret minētās atziņas izmantošanu kā pamatnostādni citās lietās.

Savukārt attiecībā uz lietas izmeklēšanas stadiju, var minēt arī konkrētu piemēru no viena no šī raksta autoriem prakses. M.B., kurš turpmāk kļuva par aizdomās turēto, apsūdzēto, bet pēc tam tiesā tika pilnībā attaisnots, kriminālprocesā tika iesaistīts ar sekojoša satura operatīvā darbinieka uzziņu:

«Veicot OMP krimināllietas Nr. [...] atklāšanai NNOPL [...] ietvaros par J.B. un M.T. slepkavību, kas izdarīta pielietojot šaujameroci PM naudas inkasācijas laikā Rīgā, [...], iegūta **operatīvā informācija** (autoru izcēlums), ka ar minētā nozieguma izdarīšanu ir saistīti [...] [vairākas personas, tostarp arī aizstāvamais M.B. – autoru piebilde]»²⁶.

Ir saistīti. Punkts. Kā mēdz teikt, «bez izmeklēšanas un tiesas»...²⁷.

Šis konkrētais policijas darba piemērs, pretēji KPL 19. panta pirmajā daļā noteiktajam, uzrāda ne tikai zināmu tendenci uz vainas prezumpcijas dominantu²⁸, bet arī to, ka izmeklētāji parasti labticīgi prezumē, ka viņu kolēģi – operatīvie darbinieki ir godprātīgi profesionāļi, kuri nemēdz kļūdīties. Tādējādi arī izmeklētāja apziņā skaidri formējas iekšējā pārliecība par to, ka konkrētā persona, par kuru ir «iegūta» tamlīdzīga «operatīvā informācija», patiešām arī ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Apstākļos, kad minētās pārliecības pamatā ir informācija, ko izmeklētājs objektīvi pārbaudīt nevar (bet, iespējams, arī negrib, jo ir pilnīgi pārliecināts par savu kolēģu godaprātu), tā (iekšējā pārliecība) objektīvi nemaz nav balstīta uz KPL noteiktajā kārtībā iegūtiem pierādījumiem.

Bet, ja šādi iegūta iekšējā pārliecība nav veidojusies, pamatojoties uz objektīviem un likumīgiem pierādījumiem, tā var būt kļūdaina, jo secinājumu izdarīšanas procesā, iespējams, tikušas izmantotas nepatiesas (un reizēm pat fiktīvas vai falsificētas) premisas.

Tomēr, svarīgs te ir kas cits. Procesa virzītāja iekšējā pārliecība viennozīmīgi ietekmē ne tikai turpmāko izmeklēšanas gaitu, bet arī lietas iznākumu. Tādējādi, tamlīdzīga kļūdaina iekšējā pārliecība var novest arī pie sekām, kuras kādai konkrētai personai var būt visnotaļ traģiskas.

Domājams, ka šeit, nepretendējot uz turpmāk teiktā zinātniskumu, būtu vietā arī ieskicēt vismaz dažas versijas par tiem papildu mehānismiem, kas iepriekš izveidoto iekšējo pārliecību var padarīt par visai destruktīvu faktoru.

²⁶ Kriminālprocesa Nr. 11511001205 materiāli, 2.sēj. l. l. 175. [nepublicēts materiāls].

²⁷ Par idiomu kļuvis izteiciens krievu valodā: «*расспел без суда и следствия*» – *ārkārtējs līdzeklis, kas ticis piemērots PSRS Lielā Tēvijas kara laikā vietās, kurās tika izsludināts aplenkuma stāvoklis, attiecībā pret «provokatoriem, spiegiem un citiem ienaidnieka aģentiem, kas aicina uz nekārtībām»*. Сухарев А., Крутских В., Сухарева А. Большой юридический словарь. Москва: Инфра-М, 2003. Pieejams: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17839> [skatīts 23.10.2015.]

²⁸ Csaba F. Constitutional principles in the light of the defensive position. Pieejams: <http://jesz.ajk.elte.hu/fenyvesi9.html> [skatīts 23.10.2015.]

Iekšējā pārliecība kā psiholoģisks fenomens

Psiholoģisku fenomenu zinātniskās pamatotības apspriešana, domājams, drīzāk būtu psiholoģijas, nevis jurisprudences speciālistu kompetencē. Tādēļ šī raksta autori arī nemaz neuzdrīkstas apgalvot, ka kāds no turpmāk pieminētajiem faktoriem būtu universāls vai neapstrīdams. Tomēr gluži empīriski vērojumi konkrētās krimināllietās vismaz ļauj izvirzīt hipotēzi, ka turpmākā atsaukšanās vismaz uz dažiem faktoriem, kuri cieši saistīti ar iekšējās pārliecības izveidošanos, nav gluži bez pamata.

Literatūrā tiek minēts *Rozentāla efekts*, ar kuru saprot «pašiedvesmojošu pravietojumu», kad cilvēka dziļas pārliecības realizācijas gaidas izraisa arī šīs pārliecības realizēšanos. Proti, šis faktors arī cilvēka uzvedību ietekmē tādā veidā, ka tā pati veicina minētās pārliecības īstenošanos. Citiem vārdiem, mēs iegūstam tieši tādu rezultātu, kādu vēlamies iegūt, ja vien sākotnēji tam esam paši no sirds noticējuši²⁹. Attiecinot tikko minēto uz situāciju, kad procesa virzītājs ir pārliecināts par kādas personas vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas nozīmē, ka viņa turpmākās darbības būs koncentrētas vienīgi uz to, lai iegūtu papildu apstiprinājumu vienīgi savai jau iepriekš iegūtajai pārliecībai par kādas konkrētas personas vainu.

Tas savukārt nozīmē, ka pretēji KPL 29. panta pirmās daļas 2. punktam un 384. panta 2. punktam, izmeklētājs līdz ar to rīkojoties vienīgi sava paša radītā priekšstata ietvaros, iespējams, vairs nemaz nemeklēs citu - iespējamo īsto vainīgo, t.i., personu, kura patiešām ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu un līdz ar to būtu saucama pie kriminālatbildības.

Kļūdainā pārliecība, ka «vainīgā persona» jau ir atrasta, varētu mudināt vienīgi nokārtot dažas formalitātes, kas jau saistītas ar tādu pierādījumu piemeklēšanu, kuri varētu tikai papildu pamatot jau «noskaidrotā» cilvēka vainu. Lieki teikt, ka tam nav nekā kopīga ar jau iepriekš pieminēto «pilnīgu, vispusīgu un objektīvu izmeklēšanu».

Minētā mehānisma darbību var pastiprināt arī kāds cits psiholoģiskais fenomens, proti, *kognitīvās disonanses* faktors. Saskaņā ar *kognitīvās disonanses* teoriju, kuras pamatlicējs ir amerikāņu sociālpсихолоgs Leons Festingers (*Leon Festinger*), situācijās, kad indivīds saskaras ar divām idejām jeb pārliecībām, kuras ir savstarpēji saistītas, bet vienlaicīgi ir savstarpēji pretrunīgas, veidojas spēcīga diskomforta sajuta, kuru L.Festingers nodēvējis par *disonansi*³⁰. Taču cilvēkiem piemīt dabiska vēlme izvairīties no diskomforta un nepieļaut jebkādu *disonansi*. Tāpēc gadījumos, kad indivīda apziņā ir jau izveidojusies stabila iekšējā pārliecība par kaut ko, pēdējais informāciju jau uztver ļoti selektīvi. Proti, indivīda prāts ir pilnībā atvērts vienīgi tai informācijai, kas apstiprina jau iepriekš izveidojušos pārliecību. Tajā pašā laikā prāts visiem spēkiem jau centīsies izvairīties un noliegt to informāciju, kura

²⁹ Sīkāk sk. Rusanovs E. Odoroloģiskās ekspertīzes rezultātu izmantošanas problēmas kriminālprocesā. Jurista vārds, 2014. gada 30. septembris, Nr. 38, 24.-28. lpp.

³⁰ Harmon-Jones E. Cognitive Dissonance Theory. In: V.S. Ramachandran (ed.). The Encyclopedia of Human Behavior, vol. 1. Waltham: Academic Press, 2012, p.543.

ir pretēja dažādos ceļos iepriekš iegūtajai pārlicībai, jo tā var izraisīt *kognitīvo disonansi*³¹.

Piemēri selektīvai informācijas uztverei, lai izvairītos no *kognitīvās disonances*, ir sastopami ikdienā. Tā, cilvēks, kas mīl un idealizē otru cilvēku, mēdz nemanīt idealizācijas objektā negatīvas personības īpašības, toties vienmēr pamanīs pozitīvo. Cilvēks, kas akli tic kaut kam, parasti ignorēs pat visloģiskākos diskusijas biedra argumentus, kas varētu apšaubīt viņa ticības pamatotību. Skolotājs, kuram ir savs «mīļākais» skolēns, par kuru skolotāja prātā ir izveidojies stabils «teicamnieka» tēls, var ātri aizmirst un ignorēt šī skolēna parādīto negatīvo sniegumu³².

Arī situācijā, kad procesa virzītājs ir iepazīstināts ar operatīvās darbības procesā iegūto informāciju, kuras saturs nepārbaudāmā veidā norāda uz konkrētās personas vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, izmeklētāja prātā izveidojusies pārlicība – persona «X» ir vainīga – varētu neļaut viņam objektīvi un bez aizspriedumiem uztvert informāciju, kas norāda uz to, ka persona «X» tomēr nav vainīga, jo tas var izraisīt *kognitīvo disonansi*. Līdz ar to procesa virzītājs gluži dabiskā veidā var arī ignorēt visas tās ziņas par faktiem, kas norādītu uz personas «X» nevainīgumu, vienīgi tādēļ, lai saglabātu sevī iluzoru iekšējo komfortu.

Diemžēl cena par šādi sasniegtu iekšējo komfortu varētu būt visnotaļ augsta. Un proti, šādi ietekmētas procesa virzītāja iekšējās pārlicības dēļ var tikt pieļauta būtiska kriminālistiskā kļūda – nevis aizdomās turētā persona organiski izaug no noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas procesa, bet gan pilnīgi otrādi – kāda persona var tikt mākslīgi padarīta par «aizdomās turēto personu». Tas var notikt, ignorējot visus argumentus par labu šai personai un pamatojoties tikai uz nepārbaudāmu (un nereti pat grūti identificējamu operatīvo informāciju), kura, iespējams, var būt iegūta apmaiņā pret kaut kādiem merkantiliem un īslaicīgiem labumiem vai procesuālām priekšrocībām.

Kā atzīst paši operatīvie darbinieki,

«ja cilvēks palīdz izmeklēšanai citā noziegumā [sniedzot informāciju operatīvajiem darbiniekiem - autoru piebilde], cita motīva nevar būt, kā iegūt sev kādu labumu, vai nu samazināt sodu, vai ko citu»³³.

Pieminētā kriminālistiskā kļūda savukārt izraisa virkni citu pakārtotu kļūdu, jo izmeklētāja aplamā pārlicība var tikt secīgi suģestējoši iedvesta arī citiem kriminālprocesa dalībniekiem - lieciniekiem, ekspertiem, prokuroram, tiesnesim utt., un galu galā noved pie tā, ka pie kriminālatbildības var tikt saukta (un, ja aizstāvība nav pietiekoši efektīva, pat – notiesāta) nevainīga persona, kas vienlaicīgi nozīmē, ka īstais vainīgais atrasts netiek un par izdarīto neatbild, respektīvi, krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums netiek panākts.

³¹ Kowol A. The theory of cognitive dissonance. Pieejams: <http://works.adamkowl.info/Festinger.pdf> [skatīts 23.10.2015].

³² *Pēc analogijas ar piemēru, kas dots sekojošā avotā.* Griffin R.W. Fundamentals of Management. Stamford: Cengage Learning, 2013, p.259.

³³ Izvilkums no tiesas sēdes protokola ar liecinieka J.G. nopratināšanu. Kriminālprocesa Nr. 11511001205 materiāli, 6.sēj. l.l. 10. [nepublicēts materiāls].

Diemžēl selektīva informācijas uztvere ir tik viltīgs fenomens, ka var darboties nemanāmi. Iespējams, pat tagad, konkrētajam lasītājam lasot šīs rindas. Ja gadījumā pieķerat sevi pie domas vai sajūtas, ka viss iepriekš izklāstītais, Jūsaprāt, nekad nenotiek un nemaz nevar notikt, un vispār, par to visu nav nemaz vērts diskutēt, ir vērts arī sev vienlaicīgi pajautāt – vai nav tā, ka man ir gluži vienkārši ērtāk tā domāt? Vai nav tā, ka esmu jau iepriekš pārliecināts par kaut ko tādu, kas nemaz neļauj man bez zināmas pretestības un diskomforta pieņemt šeit izklāstīto?

Iespējams, arī šī raksta autoriem būtu komfortablāk domāt, ka aktualizētā problēma nemaz nav nozīmīga. Tomēr viena no šī raksta autoru personiskā pieredze (tostarp arī aprakstītais gadījums ar S., J. un Z. notiesāšanu) un literatūrā aprakstītie pētījumi liecina par ko citu, proti, ka iepriekš norādītā veidā iegūtā iekšējā pārliecība tādā vai citādā veidā var ietekmēt svarīgu procesuālu lēmumu pieņemšanu.

Savukārt attiecībā uz KPL 500. panta ceturtās daļas piemērošanas iespējamām negatīvām konsekvencēm juridiskajā literatūrā jau ir atrodami atbilstošie pētījumi. Piemēram, vācu tiesību zinātnieks prof. Bernds Šunemans (*Bernd Schünemanri*) ir veicis pētījumu, kurā analizējis, vai tiesneša iepriekšējā iepazīšanās ar izmeklēšanas materiāliem, kas satur arī tādas ziņas par faktiem, kas mutvārdu procesā nebūtu izmantojamas, atstāj ietekmi uz tiesneša gala nolēmumu. Pētījuma gaitā vienai grupai tiesnešu tika izsniegti izmeklēšanas materiāli, kuri tiesvedībā nebūtu izmantojami, un nodrošināta iespēja piedalīties arī mutvārdu procesā. Savukārt otrai tiesnešu grupai, kas piedalījās pētījumā, minētie izmeklēšanas materiāli izsniegti netika, un viņi savus secinājumus izdarīja, paļaujoties vienīgi uz mutvārdu procesā iegūto informāciju. Galu galā visi 17 tiesneši, kuri bija saņēmuši procesuāli neizmantojamus materiālus un bija arī noklausījušies mutvārdu procesa norisi, apsūdzēto «notiesāja». Savukārt no 18 citiem tiesnešiem, kuri savu secinājumu izdarīšanai paļāvās vienīgi uz mutvārdu procesu, «notiesājošu» spriedumu taisīja vienīgi – 8 tiesneši³⁴. Tādējādi pētījums apstiprināja, ka tiesneši savas iekšējās pārliecības veidošanas procesā, respektīvi, arī taisot gala nolēmumu, nespēja pilnībā norobežoties no tās ietekmes, kuru uz viņu apziņu atstāja iepazīšanās ar tādiem materiāliem, kuri nemaz nebija izmantojami sprieduma pamatošanai.

Nobeigums un secinājumi

1. Latvijas kriminālprocesā diemžēl nav izslēdzama situācija, kad to, vai persona ir vai nav vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā (proti, lietas iznākumu), manipulējot ar procesa virzītāju iekšējo pārliecību, faktiski var «predestinēt» operatīvās darbības subjekti.

2. Šādu negatīvu efektu var papildu ietekmēt arī spēkā esošais normatīvais regulējums, kas paredz

---

³⁴ Summers S.J., Jackson J.D. *The Internationalisation of Criminal Evidence. Beyond the Common Law and Civil Law Traditions.* Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p.72–73, *ar atsauci uz* Schünemann B. *Der Richter im Strafverfahren als manipulierter Dritter? Zur empirischen Bestätigung von Perseveranz- und Schulterchluss-effekt.* *Strafverteidiger*, 2000, S.159-165 // citēts pēc: Smans A. *Operatīvās darbības rezultātā iegūto ziņu par faktiem izmantošana pierādīšanā.* *Bakalaura darbs.* Rīga, 2014, 37. lpp. [nepublicēts materiāls].

iespēju procesa virzītāju iepazīstināšanai ar tādu operatīvās darbības procesā iegūto informāciju, kuras saturs nereti pilnīgi nepārbaudāmā veidā varētu norādīt uz kādas personas vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

3. Minētais jau var novest pie tā, ka pie kriminālatbildības tiek saukta un notiesāta nevainīga persona, kas vienlaicīgi nozīmē, ka īstais vainīgais atrasts netiek un par izdarīto neatbild, respektīvi, netiek panākts krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums, jeb citiem vārdiem, – noticis kriminālprocesa mērķa apdraudējums.

4. Līdz ar to, autoru ieskatā, nebūtu pieļaujama tiesas kā procesa virzītāja iepazīstināšana ar operatīvās darbības procesā iegūto informāciju (kas nav pievienota krimināllietai) jebkādā veidā, proti, KPL 500. panta ceturtajā daļā esošais regulējums varētu būt visnotaļ pārsteidzīgs.